

KØN PÅ VÆRFTER

– erindringer om køn fra mandlige og kvindelige værftsarbejdere 1960-80

Af Amanda Josefine Lohmann Jacobsen

I en tid, hvor køn fylder særligt meget i samfundsdebatten, tematiserer artiklen køn i forhold til dansk værftshistorie ved at undersøge mænds og kvinders erindringer om arbejdslivet på værfter. Samtidig reflekteres der i artiklen over forskerpositionen, der tilsyneladende påvirker visse erindringer om køn.¹

Det er efterhånden mange år siden, at værftsfløjten tudede ud over Helsingør og andre danske værftsbyer, og markerede start- og slutpunktet for dagens slid for tusindvis af ansatte. Synet af travle arbejdere på vej til og fra værfterne og lyden af arbejde med nitter og stål hører fortiden til. Alligevel findes der stadig stemmer fra værfterne.² Erindringerne hos dem, der tidligere var ansat afslører, at værftskulturen var meget mere end støj og støv. Kulturen var kompleks og historisk set domineret af mænd indtil omkring 1950-1960'erne, hvor der skete en forøgelse af den danske industris produktion, der tiltrak kvinder såvel som mænd til værfterne. Ad flere omgange fra 2018-2021 har jeg, igennem interviews, indsamlet erindringer fra 5 tidligere værfter, geografisk spredt ud over Danmark. Erindringerne indeholder blandt andet fortællinger om arbejdslivet som mand og kvinde på værfterne.³ Erindringsindsamlingerne er lavet i en tid, hvor kønstatistikken flourerer i samfundsdebatten verden over, og hvor Sofie Linde i 2020 kickstartede en ny dansk Me Too-bølge. I en kontroversiel tale ved "Zulu Comedy Galla" fremhævede Linde sexismen på arbejdspladser, ud fra en episode fra hendes egen karriere som kvindelig tv-vært. I tiden efter talen væltede det frem

med sexismesager i medierne, hvor kvinder anklagede prominente mænd for sexistisk opførsel i forskellige arbejdssammenhænge. I en tid, hvor kønsdebatten er så "varm", er det interessant, hvordan tidligere værftsansatte ser tilbage på deres arbejdsliv og erindrer køn, for som Anette Warring skriver i artiklen "Erindring og historiebrug – introduktion til et forskningsfelt", bør erindring ikke blot forstås som en rekonstruktion af fortiden. Det handler snarere om "[...] at tilskrive det fortidige betydning i en nutidig sammenhæng."⁴ Det fortidige er dermed aktivt til stede i det nutidige. Denne artikel stiller således skarpt på italesættelser af køn hos tidligere værftsarbejdere, gennem erindrede episoder eller oplevelser baseret på eller afledt af køn. I artiklen vil jeg desuden diskutere, hvordan den nutidige kønsdebat reflekteres i værftserindringerne, og jeg vil afslutningsvist reflektere over min egen forskerposition i forhold til erindringerne om køn. Hvad er det, der er på spil, når Dorte, der var kontoransat i forskellige administrative afdelinger på Helsingør Skibsværft fra 1976-83, erindrer, at man som kvindelig værftsarbejder sjældent sad og spiste i værftets kantine sammen med de mandlige værftsarbejdere, fordi "[...] der blev piftet af én og sådan [...]?"⁵

Værftserindringer om køn fra mænd og kvinder – et "hul" i forskningen

Der findes en stor mængde litteratur om værfter, både nationalt og internationalt. Meget af litteraturen afspejler en lokal interesse for værfter, hvor de beskrives som definerende arbejdspladser for de lokale miljøer. I dansk sammenhæng ses denne tendens blandt andet i "Da værftsfløjten lød" af Kenno Pedersen et. al., der omhandler historien om Helsingør Skibsværft, og i "Burmeister & Wain 1843-1993" af Erik Eriksen, der beskriver B & W-værftet gennem 150 år.⁶ Den lokalhistoriske litteratur om værfter er dog ofte mere formidling end forskning, og i meget af litteraturen har lukningerne af de enkelte værfter haft en central betydning for fortællingerne. Dette har affødt en form for "dommedags-perspektiv", der tydeligt kan fornemmes, alene i titlerne på bøger om B & W f.eks. "B & W – værftet der ikke måtte overleve" af Niels Bjørn Hansen og "Juvelen der blev til skrot. Kampen om B & W 1945-1996" af Ole Lange.⁷

Der findes også eksempler på værftsforskning med et arbejderhistorisk perspektiv. I bogen "Sjak, mestre og skibsbyggeri" af Niels Jul Nielsen og Torkil Adersen, tages læserne med ind på et lukningstruet værft, men det er værftsarbejdernes arbejdsvilkår- og kampe, der er i fokus.⁸ For at kunne skrive om dette, har Nielsen og Adersen lavet interviews med værftsarbejdere de sidste år op til værftslukningen i 1996.

Der findes videre forskellig erindringslitteratur om værfter, der netop har tidligere ansattes fortællinger om deres arbejdsliv som omdrejningspunkt. Feks. kan bogen “Dokken: en forsvunden verden” af Kirsten Folke Harrits, der rummer erindringer fra og om Århus Flydedok, nævnes. Videre er det i bogen “Hellere værftsbispe end bondekarl og 24 andre fortællinger fra Lindø”

På værkstedsgulvene var kvindelige kranførere i 1970'erne ikke et særsyn, selvom de dog var få. En af disse kranførere var "Gitte", som hun kaldtes, der blev uddannet kranfører på Helsingør Skibsværft i 1973, inden hun gik over til svejserfaget. Her ses "Gitte" i gang med skærebrenderen. Hun var i øvrigt også kendt under øgenavnet "Blomsterbarnet", der refererede til hendes kedeldragt med patchwork på.

af Ellen Reichstein Lindøværftet og de tidligere ansattes erindringer herfra, der danner afsættet for fortællingen. Endelig findes erindringer om tiden på Nakskov Skibsværft i to bøger af Alfred Gynter Christensen, henholdsvis "Min tid på værftet: 28 erindringer fra Nakskov Skibsværft" og efterfølgeren "Min tid på værftet 2: 6 nye erindringer fra Nakskov Skibsværft."⁹ Til grund

for den nævnte erindringslitteratur ligger flere indsamlinger, men erindringerne er ikke blevet analytisk behandlet med et blik på køn. Litteraturen består af personlige, anekdotiske fortællinger fra mænd og kvinder, og erindringerne varierer derfor meget, både i tid, men også hvad angår temaer og generelle fokuspunkter.

Det lokale perspektiv i den nationale litteratur om værfter har som nævnt primært et lukningsperspektiv. Videre findes der ikke forskning i værfterindringer med køn som analysefelt i dansk værftsforskning.

Vendes blikket imidlertid mod udenlandsk værftsforskning, går den arbejderhistoriske tilgang igen i forskningsartikler fra Norge, Sverige og Tyskland. Her kan nævnes: "The Culture of skilled work in a Norwegian shipyard 1945-90", "Workers radicalism in theory and practice: a study of the shipyard workers and industrial development in Gothenburg, Malmö and Bremen" samt "'Organized conflict" versus "direct action": two kinds of industrial action: the case studies of the shipyard workers' strikes at Hamburg and Trieste, 1880-1914."¹⁰ Som titlerne indikerer, lægges der vægt på værftsarbejdernes vilkår og kampe. I forskningsartikler fra Canada, England, Polen og USA er det mere specifikt arbejderkvindernes historier, der skrives ind i en værftskontekst. Artiklerne "The New Woman Worker of Shipbuilding: World War II Contributions on the Homefront" og "Lost opportunities: women in Britain's private wartime shipyards" beskæftiger sig med kvinders krigsarbejde under 2. Verdenskrig, mens artiklerne "Claiming the Shipyard, the Cowboy Hat, and the Anchor for Women: Polish Feminism's Dialogue and Struggle with National Symbolism" og "Rejection, Reception and Rejection Again: Women in Oregon's World War II Shipyards" har kvinders feministiske aktioner i 1980'erne og diskrimination af farvede kvinder på værfter som hovedfokus.¹¹

Med fokus på de kvindelige værftsarbejdere, er der dermed et perspektiv på køn i nogle udenlandske artikler, men hvad der springer i øjnene er, at køn på værfter i den fundne udenlandske forskning udelukkende tematiseres med afsæt i kvindernes historie.

For at vende tilbage til fraværet af et fokus på køn i dansk værftslitteratur, findes et sådan imidlertid inden for dansk arbejderhistorisk forskning, hvor synet på kvinder viser sig at være en gennemgående tendens. Omtalte værker, der falder inden for den marxistiske arbejderhistorie, hvor kvinder skrives ind i historien, er f.eks.: "Kvindearbejde 1950-71" af Brita Foged, "Arbejderkvinder bliver synlige" af Bente Rosenbeck og Tinne Vammen samt "Kvinder og køn i arbejderklassens og arbejderbevægelsens historie" af Anna-Birte Ravn fra 1970-90'erne.¹² I bogen "Kvindelige bryggeri-, tekstil- og beklædningsarbejdere" fra 1979 skriver Birthe Dalsgaard og Jytte Juul Jensen om kvinder

i større industrier, hvilket er et perspektiv der går igen i nyere arbejderhistorisk forskning skrevet i 10'erne, f.eks. i artiklen "På lige fod med mændene – kvindebegrebets konstruktion blandt kvindelige bryggeriarbejdere 1949-75" af Anne Brædder.¹³ I sidstnævnte rettes der opmærksomhed mod arbejderkvinder på bryggerier. Et fællestræk ved den nævnte arbejderhistoriske forskning er, at det har handlet om at skrive kvinderne frem i historien, men ikke om at undersøge mænds og kvinders arbejdsliv *sammen*.

I måden jeg undersøger værftserindringer om køn, er jeg inspireret af Anne Brædders arbejde om kvindelige bryggeriarbejdere i København. I førnævnte artikel "På lige fod med mændene – kvindebegrebets konstruktion blandt kvindelige bryggeriarbejdere 1949-75" undersøger Brædder forestillinger om kvindelig kønnet ud fra en sproglig tilgang til køn, hvor hun ser på, hvordan kvindelige bryggeriarbejdere argumenterer og italesætter deres køn i arbejds-sammenhænge ud fra forskelligt datidigt kildemateriale. Den sproglige tilgang til køn kan føres tilbage til 1990'erne og markerer et postmoderne skift inden for arbejderhistorisk forskning. Kendetegnet ved det postmoderne skift er, at der sættes fokus på sproget som en konstruerende magt.¹⁴ Jeg skriver mig ind i den postmoderne del af forskningen ved at have fokus på italesættelser eller *diskurser* om køn i værftserindringer. Diskurser skal forstås som mere end blot ord, nemlig som specifikke historiske, sociale og institutionelle strukturer af holdninger, begreber, kategorier og forestillinger, der afslører magt.¹⁵ Postmoderne forskning inden for arbejderhistorie, der har et analytisk blik på diskurser om køn, findes i artiklerne "Kvindelighed", "mandlighed" og kønsarbejdsdeling" og "Kønsbrud – når et arbejdsområde skifter køn" af Vibeke Kold fra 1993 samt i Anne Trine Larsens bog "En slags mandinder: en analyse af køn og arbejde i Danmark, 1950-1989" fra 1995.¹⁶ I Kolds artikler og Larsens bog indgår erindringer dog ikke som en del af analysen af køn. Med mit fokus på køn og med erindringer som empirisk grundlag, er jeg inspireret af Ida Juuls artikel "Fra lommepengedøtre til kontormus – køn og klasse på kontor fra 1900 til 1960".¹⁷ Juul inddrager nemlig erindringer, når hun analyserer, hvordan kønnede jobs skabes med udgangspunkt i kontorfaget. Ved at lave historiske nedslagspunkter, der indikerer kønsmæssige ændringer i kontorfaget, og ved at inddrage erindringer fra en tidligere mandlig og kvindelig kontoransat, viser Juul i sin artikel, hvordan der er tydelige forskelle mellem de to køns erindringer og italesættelser af køn. I lighed med Juul vil jeg inddrage værftserindringer, hvor begge køn husker tilbage på deres arbejdsliv som mandlige og kvindelige værftsarbejdere.¹⁸

Med mit fokus på netop tidligere værftsansattes erindringer, skriver jeg mig ind i feltet *Oral History*,¹⁹ der slog igennem i midten af 1900-tallet med det formål at indsamle, bevare og fortolke samfund ud fra menneskers erin-

dringer om tidligere begivenheder. I 1960'erne skete et demokratisk skift inden for feltet, og udgangspunktet blev derefter oversete samfundsgruppers historier gennem f.eks. kvinders og arbejderes erindringer. Netop den demokratiske tilgang inden for Oral History-feltet, ses i denne artikel, da det er værftsarbejdernes stemmer, der er omdrejningspunktet.

Med den samlede forskningsoversigt in mente er det tydeligt, at et perspektiv på køn, der retter fokus på begge køns arbejdsliv på tværs af værfter, er fraværende inden for værftsforskningen. Videre er et specifikt analytisk fokus på erindringer om køn mangelfuldt, både inden for værftsforskningen, men også i dele af den postmoderne arbejderhistoriske forskning, hvilket jeg med denne artikel vil forsøge at råde bod på.²⁰

At gøre køn

I min undersøgelse af køn, italesat i værftserindringer, anlægger jeg en såkaldt "performativ" kønsforståelse. Teoretisk er jeg inspireret af kønsforsker Judith Butler, der i hovedværkerne "Gender Trouble. The Subversion of Identity" og "Bodies that Matter. On the discursive limits of "sex"" anser konstruktion af køn som noget, der sker via individers tvungne gentagelser af diskurser om køn.²¹ De tvungne gentagelser sker inden for et normsæt kaldet "det heteroseksuelle hegemoni". Hegemoniet bygger på forestillinger om et binært oppositionsforhold mellem kønskategoriene mand kontra kvinde. Køn er altså ikke noget vi er, men noget vi konstant performer eller *gør* via diskurser om det maskuline og feminine køn.²² Gentagelser af kønsdiskurser kan eksemplificeres ved, at nyfødte drenge og piger iføres lyseblåt kontra lyserødt tøj. Sammen med ordene "han" eller "hun" tildeler farverne på tøjet maskuline og feminine kønsidentiteter til de nyfødte. På den måde bliver kønskategoriene hele tiden bekræftet, og det heteroseksuelle hegemoni sætter således rammerne for, hvordan køn kan gøres.²³ Med tiden opfattes det maskuline og feminine køn som "naturlige" eller fastlagte køns kategorier, dog uden egentlig at være det. Fordi køn hele tiden forhandles af det enkelte individ, kan individet vælge at gentage den pågældende kønsdiskurs anderledes end i dens dominerende eller traditionelle form, og over tid kan der derved opstå nye måder at gøre køn på.²⁴

Jævnfør Butlers tilgang til køn, vil jeg rette blikket mod de indsamlede erindringer og undersøge mænds og kvinders italesættelser eller *gøren* af maskuline og feminine diskurser. Jeg vil vise, hvordan køn på værfter forhandles i relation til både sprog, social klasse, alder, fag- og arbejdsområder samt seksualitet, men fletter sig ind i hinanden på forskellige måder i erindringerne. Desuden vil jeg, som jeg lagde ud med indledningsvist, diskutere, hvordan

den nutidige sexismedebat kan ses reflekteret i erindringerne om arbejdslivet på værfterne ca. 1960-80, og endelig vil jeg reflektere over min forskerposition, da den viser sig at påvirke visse af erindringerne.

Køn til forhandling via sprog, social klasse og alder

Samlet set tyder erindringerne på, at der var en kønnet arbejdstone på tværs af værfterne, hvor igennem det maskuline og feminine køn blev gjort og forhandlet i opposition til hinanden. Flemming var kontoransat på Helsingør Skibsværft fra 1964-83, og han erindrer, hvordan de mandlige ansatte i værftets støberi havde en arbejdstone og dertil en generel opførsel, der var "grov og brutal". Flemming giver udtryk for, at årsagen til at kvinder først kom i arbejde i værftets kontrolkontor i administrationen i løbet af 1970'erne, var støberiarbejdernes grove sprog: "[...] man byggede et nyt støberi, der blev flyttet ud på "Fabriksvej" [...] deres væremåde kunne man altså simpelthen ikke tilbyde, øh kvinder."²⁵ I Flemmings erindring bliver en opposition mellem kønnene tydelig.

Den grove og brutale jargon var noget, Flemming som handelsuddannet skulle vænne sig til: "[...] Altså jeg var jo målløs i starten [...]" erindrer Flemming, fordi han, som han udtaler, var vant til at "[...] behandle kunderne pænt [...]"²⁶ En forskel på arbejdstonen og ens opførsel, alt efter om man var ansat i administrationen eller på værkstedsgulvet, går igen i flere af erindringerne. Det interessante er, at temaet sociale klasser af Flemming og de andre interviewede trækkes ind i forhandlingerne af køn. John C., der fra 1963 var ansat som lagerbogholder på Nakskov Skibsværft og senere i værftets edb-afdeling, erindrer, at tonen i administrationen, også kaldet "Den hvide bygning", ikke var særlig grov. Som John C. videre reflekterer:

"[...] Nej, jeg vil ikke sige at det har været finere at være i den hvide bygning. Det var jo også en arbejdsplads, der var jo også arbejde, der skulle laves. Sådan opfattede vi (funktionærer, red.) det i hvert fald. Men der er nok lidt forskel på at sidde med en kuglepen og så en stor hammer. Der er lidt mere slagkraft i hammeren og det kan godt være at det ligger der."²⁷

Erindringen af John C. viser, hvordan han forhandler sig selv som mandlig funktionær. Den viser også, at der var forskellige maskulinitetskonstruktioner til stede på værftet samtidig, i det John C. positionerer sig som værende en del af værftets administration, i forhold til den grove, stærke maskuline arbejder, der udførte hårdt fysisk arbejde i værftets værksteder og havde en grovere jargon. Det tyder dermed på, at arbejdstonen på værfterne ikke

udelukkende handlede om køn, men også om klasse i forhold til arbejdets karakter. I forlængelse af erindringen af John C., erindrer Flemming, hvordan de støberiansatte på Helsingør Skibsværft, efterlod sig "en hel dyne af støv" på kontorgulvet, når de kom ind i administrationen for at hente deres løn. Som Flemming udtaler det, så var disse "støberifolk" "[...] et helt specielt folkefærd [...]".²⁸ Der var således værftsarbejderne på værkstedsgulvene, der udførte det tunge, beskidte arbejde, kontra værftsarbejderne på administrationsgangene, der varetog "lettere" kontorarbejde.

Generelt steg kvindebeskæftigelsen inden for jern- og metalindustriene, som værfterne hørte ind under, betydeligt med 14.000 flere kvinder ansat i 1973 i forhold til i 1950.²⁹ Efterhånden som kvinderne blev ansat på værfterne, viser erindringerne, at den grove arbejdstone og måde at opføre sig på – med andre ord den dominerende maskuline diskurs – blev modereret af nogle af mændene. Som John P., udlært kleinsmed på Nakskov Skibsværft i 1978, erindrer om kvindernes indtog på værftet: "Ja, så talte man (som mandlig værftsarbejder, red.) pænere."³⁰ I citatet kan der ses en tydelig opposition mellem det maskuline og feminine køn. Flere oppositioner, ikke blot i forhold til kønnene, men også i forhold til fag- og arbejdsområder antydes i erindringerne, hvilket jeg vil vende tilbage til lidt senere i analysen. I John P.'s ovenstående udtalelse er det dog netop interessant, hvordan mandekønnet forhandles i opposition til kvindeskønnet. John P. henviser nemlig i udtalelsen til, at kvindernes sprog var lige modsat af mændenes, hvilket Flemmings erindring fra før, om de mandlige støberiansatte på Helsingør Skibsværft, også bekræfter.

Endnu en interessant tendens, der viser hvordan køn sprogligt blev forhandlet på værfterne, kan ses i brugen af ordene "tegnepiger" og "mænd" på tværs af erindringerne. "Tegnepiger" tyder på et kønnet arbejdsområde, hvilket jeg lidt senere vil vende tilbage til. Den sidste del af ordet, "piger", giver konnotationer til noget ungdommeligt. "Piger" bruges i flæng med ordet "kvinder" både af de mandlige og kvindelige interviewpersoner, mens "dreng" ikke bruges i flæng med ordet "mænd". Anvendelsen af "piger" sker videre på tværs af de værftsansattes fagområder og ansættelsesperioder. Flemming, kontoransat på Helsingør Skibsværft fra 1960'erne, erindrer, hvordan han, som medlem af "Fællesklubben" på værftet, lavede forskellige tiltag på "Værftets Dag".³¹ Som han fortæller: "Pigerne spillede fodbold mod skibsbyggere [...]"³² Med Flemmings udtalelse mener jeg, at et kønshierarki, eller en opposition mellem kønnene, italesættes bevidst eller ubevidst. Ordet "mænd", bruges først og fremmest af Grethe, kranfører på Helsingør Skibsværft fra 1970-75. Grethe erindrer, at hun spillede fodbold tilknyttet en af værftsklubberne. I 1970'erne var en blandet kønsfordeling, modsat meget

firmasport i dag, ikke normalt. Som Grethe erindrer: “Nej, det var kun piger. Jo, og så en af “mændene”, der trænede os.”³³ En søgning på ordnet.dk viser at “mænd” betyder “mænd”, men i en uformel og spøgende form.³⁴ Med denne betydning af “mænd” for øje, tyder Grethes ytring på flere ting. På den ene side går brugen af et sådant spøgende udtryk ind og understøtter, at der var en uformel kønnetone på værfterne. På den anden side handler Gretches anvendelse af “mænd” måske også om hendes alder. Issabell, der var kranfører på B & W fra 1972-79, bruger også ordet “mænd”, da hun i erindringerne reflekterer over sin samlede tid på værftet.³⁵ Grethe og Issabell er aldersmæssigt fra samme generation. Deres brug af ordet “mænd” kan således muligvis være bestemt af deres specifikke generation. Derudover var Grethe og Issabell begge kranførere, hvilket antyder, at de to kvinders fag- og arbejdsområde også spiller en rolle i forhold til den måde, de sprogligt forhandler sig selv som kvinder på værfterne.

Køn forhandlet inden for fag- og arbejdsområder og i relation til seksualitet

Selvom godt 23.000 kvinder var ansat i industrier som værfter i begyndelsen af 1970'erne, udgjorde andelen af kvindelige beskæftigede i jern- og metalindustrien kun 18 procent i 1974.³⁶ Langt de fleste af denne lille procentdel af kvindelige værftsarbejdere var beskæftigede i de administrative afdelinger. Dette viser sig med ordet “tegnepiger” fra før, men understøttes også i statistikker om kvindearbejde i industrier efter 1950 samt i litteratur fra B & W fra 1966.³⁷ De få kvinder, der arbejdede på værkstedsgulvene, erindres af Jørgen, der var kobbersmed på Helsingør Skibsværft fra 1963-77: “Der var rengøringsdamerne ik' [pause] og det var ikke jordens kønneste [...] Så begyndte der at komme kvindelige kranførere [...]”.³⁸ I Jørgens erindring kan det ses, hvordan kvindekønnen forhandles inden for rengøringsfaget som et kønnet arbejdsområde på værftet i 1960'erne. At rengøring var et kvindearbejde i perioden, bliver desuden tydeligt i to protokoller fra Værftsmuseet i Helsingør, hvor kategorien “rengøringskoner” ses over for blandt andet kategorien “arbejdsmand”.³⁹

I Jørgens ovenstående udtalelse, hvor han beskriver at “rengøringsdamerne” på værftet i Helsingør, ikke var “jordens kønneste”, ses det hvordan Jørgen vurderer kvinderne i rengøringsfaget ud fra et særligt skønhedsideal eller en feminin diskurs. Denne vurdering af kvinderne sker på tværs af erindringerne, og italesættes både af de mandlige og kvindelige værftsarbejdere. Et heteroseksuelt hegemoni bliver tydeligt i erindringerne, og forhandlinger og forskydninger af kønsdiskurser træder frem. På Nakskov Skibsværft erindrer

Claus, udlært skibsbygger i 1970'erne, at der var kvinder ansat i kantinen, men som han vurderer disse kvinder: "Det var jo sådan nogle "russiske fiskekoner" [griner]. Du ved, lidt store i det."⁴⁰ Omvendt vurderer Claus kvinderne fra administrationen anderledes, i det han erindrer:

"[...] når der var stabelafløbning, så kom de (kvinderne fra administrationen, red.) jo altid der, og så skulle vi knægte der altid stå og kigge: "Hun ser da godt ud."⁴¹

Ud fra Claus' erindring lader det til, at kvindernes fag- og arbejdsområder havde en betydning i forhold til, hvordan kvinderne blev set på, hvilket antyder en forhandling af køn i forhold til seksualitet.

Erindringerne fra de kvindelige værftsansatte røber også denne forskel på skønhedsidealet eller den dominerende feminine diskurs i de administrative afdelinger kontra værkstederne på tværs af værfterne. Idealet for kvinder i administrationen på Helsingør Skibsværft udtrykkes f.eks. af Dorte i forhold til kvindernes påklædning: "[...] Altså næsten alle kvinderne, de havde nederdele på i administration [...]"⁴² En feminin diskurs via påklædningen gentages, og det feminine køn bekræftes inden for det heteroseksuelle hegemonis rammer. Modsat Dorte erindrer Issabell retrospektivt om kvindernes påklædning i værkstederne, nærmere bestemt hallen på B & W:

"Jeg tror nok at vi (kvindelige kranførere, red.) havde [pause], ej vi havde vist bukser og jakke [...] Så vi var jo ikke sådan skide charmende at se på vel."⁴³

Issabell positionerer i ovenstående sig selv i forhold til skønhedsidealet, den feminine diskurs, der eksisterede i de administrative afdelinger. Ud fra Issabells erindring fornemmer man dog, hvordan hun tager afstand fra sin påklædning, da hun ikke fandt den særlig attraktiv. I Issabells udlægning forhandler hun dermed tydeligt kvindekønnet i relation til noget kropsligt eller seksuelt.

I forlængelse af Issabells udtalelse, skal en erindring fra Irene, kranfører på B & W i 1970'erne lige som Issabell, fremhæves. Irene husker tilbage på hendes første arbejdsdag på værftet, hvor hendes Mester henvendte sig til hende og sagde:

"[...] at det var fint, og nu kunne jeg starte, der var bare lige en ting jeg skulle være klar over, hvis jeg sådan mødte op i kjole, så ville jeg blive sendt hjem – han skulle fandme ikke have folk (mændene, red.) til at stoppe arbejdet i hele sektionshallen, fordi jeg kravlede op i en kran."⁴⁴

Ud fra Irenes erindring bliver det klart, hvordan den feminine diskurs, udtrykt gennem traditionel kvindelig påklædning, af praktiske hensyn måtte gøres mere maskulin i sektionshallen på B & W, i mødet med den maskuline diskurs. Irene måtte iføre sig bukser frem for kjole eller nederdel, og på den måde gøre det feminine køn anderledes end i dets traditionelle form. Videre viser Irenes erindring, at påklædning, der fremhævede kvindekroppen, tiltrak sig mandlig seksuel opmærksomhed, og forstyrrede mændenes arbejde i værftshallen.

Endnu et eksempel på hvordan køn forhandles i relation til seksualitet, findes i en erindring, der omhandler krænkelse af en homoseksuel mand på Helsingør Skibsværft i 1960-70'erne. Jørgen, kobbersmed på værftet i perioden, erindrer en længere episode, hvor han, efter kapsejladsen "Sjælland Rundt", gik med en mandlig kollega hjem. Kollegaen sagde, at han havde sin "ven" gående derhjemme, hvortil Jørgen svarede, at det var ligegyldigt for ham, indtil de trådte ind i kollegaens hjem:

"[...] så var det en der havde guldsandaler på og en lille nederdel på [pause] og hed Sten. Det blev til Stine. Øj, ej der havde jeg det ikke godt med det. Der blev de altså godt nok generet [...] Og han (kollegaen, red.) holdt op lige efter [pause] Ja, det var hårdt."⁴⁵

Som Jørgen italesætter i ovenstående, blev den homoseksuelle mand og hans kæreste generet. Hvem de helt konkret blev generet af, er ikke tydeligt ud fra erindringen. Det kunne dog tyde på, at kollegaen blev chikaneret af folk på værftet, i det Jørgen, forud for episoden, fortæller, hvordan kollegaen havde et vist øgenavn på arbejdspladsen:

"'Numse' [pause] han var homoseksuel [...] han klarede det jo sådan set meget godt (på værftet, red.), for han ville jo ikke være ved det."⁴⁶

Det at være homoseksuel på værftet var tydeligvis ikke accepteret dengang, og hvis Jørgens to udtalelser kobles sammen, forsøgte den homoseksuelle mand at gøre det maskuline køn i overensstemmelse med det heteroseksuelle hegemoni ved at skjule sin homoseksualitet for kollegaerne på værftet. Manden endte dog med at måtte trække sig fra værftsfællesskabet efter for alvor at være blevet "afsløret" i at være homoseksuel, ved at have en mandlig kæreste frem for en kvindelig. Homoseksualitet passede med andre ord ikke ind i den binære opposition mellem kønnene på værftet. Muligvis holdt kollegaen også op, fordi han følte sig krænkede i kraft af det grove og negativt ladede øgenavn, han var blevet tildelt på værftet.

I forlængelse af erindringerne fra dette afsnit, der tyder på forhandling af køn i forhold til seksualitet, vil jeg fremhæve andre italesættelser af krop og seksualitet hos de tidligere værftsarbejdere, der kan betragtes i forhold til nutidens kønsdebat.

Nutidens kønsdebat reflekteret i erindringerne

Indledningsvist fremhævede jeg en erindring, hvor Dorte, kontoransat på Helsingør Skibsværft i 1970'erne, beskrev, hvordan de mandlige værftsarbejdere piftede efter kvinderne i kantinen. Pift og andre former for tilnærmelser italesættes på tværs af erindringerne. Det skal her siges, at ingen af interviewpersonerne, hverken mænd eller kvinder, nævnte seksualiserende oplevelser på værfterne i den første indsamling, jeg lavede tilbage i 2018, inden Sofie Lindes tale i 2020. De seneste to indsamlinger er begge lavet efter kønsdebattens opblomstring, og det er påfaldende, at seksualiserende oplevelser pludselig er et emne, der fylder i interviewene på tværs af værfterne og interviewpersonernes køn.

Anette, der var ansat i administrationen på Nakskov Skibsværft i 1960-70'erne, erindrer en episode, hvor hun som 19-årig skulle ud i værftets værksteder og dele lønningsposer ud:

“[...] Jeg kan i hvert fald huske, at jeg var nervøs, når jeg skulle ud de første par gange ik'. Altså de (mændene, red.) var jo okay, men så piftede de lidt af en og sådan altså.”⁴⁷

Anette følte sig tydeligvis ikke komfortabel i arbejdssituationen dengang. Den måde hun vælger at rammesætte episoden, kan ses i sammenhæng med nutidens store fokus på sexismen på arbejdspladser. Den aktuelle kønsdebat går således ind og aktiverer erindringer om seksualiserende oplevelser, som Anettes, på værfterne anno 1960-80'erne.

Det kan videre ses, hvordan nutiden reflekterer sig i en erindring af Tove. Tove arbejdede, ligesom Anette, i administrationen på Nakskov Skibsværft i 1960-70'erne. Én gang blev Tove udsat for et fysisk overgreb af en mand på en tegnestue:

“[...] Han var ganske simpelt så grov ik' [...] Han kom sådan bagfra og tog på mig [...] Jamen det var ubehageligt, og jeg havde sådan tænkt: “Hvad gør du nu?” Så jeg gav ham sådan en på siden af hovedet, så han havde sådan et stort rødt mærke. Så kom han jo bare ind på tegnestuen igen, og de grinede af ham, du kan tro han fik noget røg der. Han gjorde det jo så aldrig siden.”⁴⁸

Køn blev bl.a. forhandlet i relation til seksualitet på værfterne. En visualisering af dette træder frem på denne lønningspose fra 1960-70'erne fra Nakskov Skibsværft. Skjult i et humoristisk budskab om sikkerhed, udfører kvinden i toppen af bygningen kønnet arbejde i datiden, i form af rengøring. Samtidig udståler kvinden med sin påklædning et kvindeligt skønhedsideal, der tiltrækker sig det modsatte køns opmærksomhed i bunden af bygningen

Det falder Tove helt naturligt at fremhæve denne episode af sig selv under interviewet, hvor hun tydeligvis følte sig dybt krænket. Dette kan meget vel være fordi hun erindrer episoden i en tid, hvor særligt mange kvinder står frem og fortæller om sexistiske behandlinger på arbejdspladser. Tiden var en anden i 1970'erne og folk var ikke i samme grad "krænkelssparate". Tove ville derfor højst sandsynligt ikke have haft samme behov for at fortælle epi-

Forhandlingen af køn i relation til seksualitet på værfterne er også visualiseret på denne lønningspose fra Nakskov Skibsværft – igen skjult i et humoristisk budskab om sikkerhed. Særligt kvinderne fra de administrative afdelinger tiltrak sig mændenes blikke med deres feminine udstråling gennem deres påklædning.

soden, hvis hun var blevet interviewet omkring det tidspunkt, hvor overgrebet fandt sted.

I forlængelse af episoden erindret af Tove, bliver det tydeligt hvordan Jørgen, kobbersmed på Helsingør Skibsværft fra 1963-77, følte sig krænket i en bestemt arbejdsituation. Jørgen husker tilbage på en episode fra sine første

år på værftet, hvor han af sin Mester blev sendt op for at reparere en vandkøler i hovedbygningen. Vandkøleren var placeret ved telefoncentralen, der, som Jørgen udtaler, var fyldt med såkaldte “telefondammer” (en betegnelse, der viser tilbage til afsnittet om forhandling af køn i relation til fag- og arbejdsområder på værfterne). Mens Jørgen var optaget af at reparere vandkøleren, smed damerne deres undertøj, og Jørgen erindrer, hvordan han var en ung dreng på daværende tidspunkt, og blev frygtelig flov ved synet af kvindernes nedre dele: “[...] Så sad de der skiftevis og spredte benene, og de skreg af grin [...] Ja, så blev man i hvert fald mobbet ik’.”⁴⁹ Man får fornemmelsen af, at det virkelig var en grænseoverskridende oplevelse for Jørgen, også fordi han erindrer episoden så detaljeret så mange år efter. Også Jørgens erindring om kvindernes seksualiserende adfærd over for ham kan have noget at gøre med at debatten om netop sexismen og krænkelser på arbejdspladser er oppe i tiden, hvilket gør, at Jørgen reflekterer over episoden anno 2021.

I Issabells erindring bliver referencen til nutidens kønsdebat helt eksplicit, og det er tydeligt, hvordan hun trækker på et nutidigt begreb, når hun reflekterer over sin tid som kvindelig kranfører på B & W i 1970’erne: “[...] Jeg har aldrig oplevet, du ved [pause] dumme bemærkninger. Nej, det var der ikke. Der var ikke det der sexismen.”⁵⁰ Issabell omtaler ikke krænkende oplevelser i erindrungen, men hun forholder sig uopfordret til “det der sexismen”, med andre ord nutidens debat og sexismeanklager, ved at sammenligne tiden som kvinde på værftet i 1970’erne med nutidens udtalelser fra kvinder, der oplever sexismen på forskellige arbejdspladser i dag. I forlængelse af Issabells erindring er det vigtigt at påpege, at andre af de kvindelige værftsansatte erindrer seksualiserende episoder på værfterne, men beskriver oplevelserne med en munter tone. Dorte, kontoransat på Helsingør Skibsværft i 1970’erne, tilføjer eksempelvis til episoden om pift af kvinder i kantinen og andre steder på værftet: “Det var jo sjovt.”⁵¹ Så selvom ikke alle kvinderne følte sig krænket ved pift eller andre tilnærmelser dengang, tyder deres italesættelser af episoderne i dag på, at nutidens sexismemedebat aktiverer erindringer om køn hos dem, nærmere bestemt erindringer om seksualiseringer og krænkelser.

Endelig vil jeg fremhæve en erindring, der kredser om krænkelsetemaet, som qua tidens kønssyn er mere acceptabelt at italesætte end førhen. Claus, skibsbygger på Nakskov Skibsværft i 1970’erne, erindrer f.eks., hvordan man som mand ikke skulle italesætte alt over for ens mandlige kollegaer dengang:

“Man skulle ikke give udtryk for at være sådan lidt blød [...] Nej, man skulle ikke stå der med tårer i øjnene og sige “For satan. Hun slog mig i går, kællingen.” [...]”⁵²

At Claus erindrer, at man i 1970'erne ikke sagde det højt, hvis man var blevet slået af sin kone, kan have noget at gøre med, at mænd som ofre for vold i parforhold er et emne, der er blevet tematiseret de seneste år i den offentlige debat. Claus' erindring kan videre have noget at gøre med min alder, da jeg som ung forsker netop repræsenterer en generation, der ikke anser krænkelser i hjemmet for at være et tabu at italesætte. I forlængelse af dette, vil jeg diskutere den betydning, min forskerposition viser sig at have på nogle af erindringerne om køn.

En "kønnet" forskerposition

Jeg fremhævede i sidste afsnit en erindring af Jørgen, kobbersmed på Helsingør Skibsværft i 1960-70'erne, hvor han fortalte, at han var blevet seksualiseret af en gruppe kvinder på værftet. Episoden dukker op to gange i Jørgens erindring, og anden gang tilføjer han:

"Når jeg fortæller den, så fortæller jeg den lidt anderledes ik'. Nu er du jo sådan lidt ung, så skal man være lidt forsigtig. Den er lidt grovere [...] De (kvinderne, red.) var virkelig strenge."⁵³

Jørgens udtalelse er en direkte hentydning til min forskerposition som ung akademiker. Han fortæller simpelthen episoden mindre grov, end han oplevede den på grund af min alder. Om det handler om at Jørgen er bange for, at jeg skal blive stødt eller på anden måde befippet over episodens grovhed, er uklart, men min forskerposition afholder ham fra at dele oplevelsen i sin oprindelige, "grovere" form.

I modsætning til erindringen, hvor Jørgen holder igen pga. min alder, mener jeg, at mit køn går ind og åbner for bestemte erindringer hos de kvindelige værftsansatte. Flere af kvinderne italesætter nemlig dét at være gravide på værfterne i forskellige arbejdssituationer. Graviditetstemaet indgår typisk i forbindelse med temaet sikkerhed. Irene og Issabell, begge kranførere på B & W i 1970'erne, kender hinanden fra dengang, men de erindrer uafhængigt af hinanden, hvordan de brugte deres graviditeter, deres feminine køn, til at opnå mere sikkerhed på arbejdspladsen. Som Irene erindrer:

"[...] altså jeg kunne få lov til at køre udendørs – fordi øh, svejserrøgen var jo giftig [...] Det fik jeg så lov til – da jeg blev gravid."⁵⁴

I stil med Irene fortæller Issabell, at hun gik til sin anhugger på værftet, da hun opdagede, at hun var gravid, og bad om at få arbejde udendørs frem for

Et stort antal kvinder blev ansat på værfterne op igennem 1960'erne og 1970'erne. Størstedelen af de kvindelige ansatte varetog administrativt arbejde. Her ses eksempelvis to kvinder i færd med at omstille i telefoncentralen på Helsingør Skibsværft.

inde i den luftforurenede hal.⁵⁵ Det er påfaldende, at emnet om graviditet slet ikke optræder i de første to indsamlinger, jeg har lavet, men kun i den seneste indsamling fra 2021. Det har fået mig til at reflektere videre over, at jeg, i den seneste indsamling, møder interviewpersonerne som værende en ung kvinde, 3 år ældre end ved første indsamling, og tilmed i den fødedygtige alder. Min forskerposition er således "kønnet", og det kan tænkes, at den skaber et indforstået rum for erindringer om graviditet, både fordi jeg har den ideelle alder og tilmed er kvindelig interviewer. Havde det været en mand, der havde lavet interviewene, er det ikke sikkert, at erindringer om graviditet ville være blevet italesat af de kvindelige værftsarbejdere i lige så høj grad. Omvendt kan det tænkes, at Jørgen havde italesat episoden om "telefondamernes" seksualisering af ham grovere, som han oplevede den dengang, hvis det havde været en mand på hans egen alder, der havde interviewet ham. I en erindring af Grethe, kranfører på Helsingør Skibsværft i 1970'erne, går min position som kvinde tydeligt ind og påvirker interviewet. Erindringen handler ikke om graviditet eller krænkelse, men Grethe beskriver, hvordan hun, iført

en "skriggul nederdel", gik igennem værftshallerne for at søge arbejde. En kvindelig indforståethed er til stede ved, at Grethe udtaler følgende og retter et direkte spørgsmål til mig som kvinde:

"Så går jeg ned, og jeg har en skriggul nederdel på. Forestil dig det [...] At gå gennem værftshallerne med de sorte mænd [...] Tror du, der var nogen, der lagde mærke til mig?"⁵⁶

Indforståetheden ligger i, at jeg skal prøve at sætte mig i Grethes sted som værende kvinde, dengang hun gik igennem værftshallerne blandt mænd i beskiddt arbejdstøj. Grethe ville højst sandsynlig ikke have udtrykt sig på samme vis over for en mandlig interviewer. Således har min forskerposition en vis betydning i interviewsituationerne, særligt i min seneste indsamling af værftserindringer om køn.

Konklusion

Undersøgelsen af mænds og kvinders erindringer om køn på værfter ca. 1960-80 bringer nuancer ind i den danske værftshistorie, og den udfylder videre et "hul" i værftsforskningen og den postmoderne arbejderhistoriske forskning, idet undersøgelsen belyser arbejdslivet for begge køn på værfter med udgangspunkt i deres erindringer.

Overordnet kan det konkluderes, at køn forhandles i relation til sprog, social klasse, alder, fag- og arbejdsområde samt seksualitet, der fletter sig ind i hinanden på forskellig vis i erindringerne. De mandlige interviewpersoner forhandler mandekønnet på værfterne via en grov arbejdstone, altså i relation til sprog, og en dertilhørende grov opførsel. Der blev talt mindre groft i de administrative afdelinger end i værkstederne, hvilket peger på, at det maskuline køn forhandles i relation til social klasse. Den grove arbejdstone blev i nogle afdelinger modereret til en "blidere" tone af mændene, efterhånden som kvinderne fra 1960'erne blev ansat, hvilket viser, at mandekønnet står i stærk opposition til kvindekønnet.

Oppositionen mellem kønnene viser sig videre ved ordet "piger", der bruges i flæng med "kvinder" af både de mandlige og kvindelige interviewpersoner. Ordet "mænd" bruges af to kvinder, begge kranførere og fra nogenlunde samme generation, hvilket afslører forhandling af køn i relation til alder. Kvinderne blev hovedsageligt ansat i de administrative afdelinger på værfterne fra 1960'erne, og ord som "tegnepiger", "rengøringsdamer" og "arbejdsmand", brugt af interviewpersonerne og nævnt i værftsstatistikker, afslører, hvordan dele af de administrative afdelinger var domineret af kvinder versus mænd.

Med disse kønnede udtryk italesat af de tidligere værftsarbejdere, kan det konkluderes, at køn forhandles i relation til fag- og arbejdsområder.

De mandlige interviewpersoner vurderer de kvindelige værftsarbejdere ud fra deres kropslige udtryk, mens de kvindelige interviewpersoner retrospektivt også vurderer sig selv kropsligt i erindringerne. En feminin diskurs udtrykt kropsligt via kjole eller nederdel, med andre ord et særligt skønhedsideal, trivedes i de administrative afdelinger på værfterne, mens diskursen tiltrak sig seksuel opmærksomhed fra mændenes side i hallerne og værkstederne. Dermed kan det konkluderes, at køn forhandles i relation til seksualitet i erindringerne. I værkstederne måtte kvinderne derfor iføre sig bukser frem for kjoler og nederdele, hvilket tyder på en forskydning af den traditionelle feminine diskurs på værkstedsgulvene.

Erindringerne indikerer videre, at nutidens kønsdebat reflekteres i dele af erindringerne, først og fremmest implicit, i rammesætningen af oplevelser af forskellige former for seksualiserede oplevelser eller krænkelser. Begrebsbruget hos en af interviewpersonerne afslører desuden eksplicit nutidens kønsdebat. Endelig optræder emnet om sexismen og krænkelser i arbejdstiden ikke i den indsamling, jeg lavede tilbage i 2018, inden kønsdebatten for alvor kom til at fylde i de danske medier efter Sofie Lindes tale i 2020.

I forlængelse af at nutiden viser sig at have en indvirkning på erindringerne om køn, påvirker min forskerposition visse af dem. Som ung interviewer går min alder ind og påvirker måden, erindringer om seksualiseringer og krænkelser italesættes, fordi jeg repræsenterer den yngre generation, hvor krænkelser ikke i samme grad ses som et tabu, som de gjorde for 40-50 år siden. Samtidig tyder det på, at jeg med min position som ung og tilmed kvindelig interviewer skaber et særligt indforstået rum for erindringer såsom graviditet italesat af de kvindelige interviewpersoner. Graviditet er i hvert fald kun et emne, de kvindelige interviewpersoner omtaler i den seneste erindringsindsamling lavet i 2021 kontra i 2018. Jeg aktiverer dermed andre erindringer om køn 3 år senere.

Med blikket på køn i værftserindringer fra ca. 1960-80 træder historiske opfattelser af køn på arbejdspladser frem. Artiklen har fokus på danske mænd og kvinders kønnede erindringer fra værftstiden, men den mangler imidlertid at undersøge de udenlandske værftsarbejders kønnede erindringer i forhold til etniske danskeres kønnede erindringer.⁵⁷ Spørgsmålet er, hvordan man opnår kontakt til udenlandske værftsansatte og indsamler deres erindringer om arbejdslivet. Det er endnu ikke lykket mig at få kontakt til udenlandske stemmer fra værfterne, hvilket sandsynligvis hænger sammen med en sprogbarriere. Ikke desto mindre kan en undersøgelse, der inddrager de udenlandske værftsstemmer, muligvis afsløre forhandling af køn i relation til etnicitet.

Noter

1. Artikler er baseret på mit speciale *Performance af erindringer og kønnede erfaringer på værfter – en udfoldelse af den eksisterende værfthistorie*, specialeafhandling, afl. januar 2021 på Kultur- og Sprogødestudier + Historie på RUC samt efterfølgende projektsætelse på Museerne Helsingør.
2. Anette Borchorst et. al., 1977, *Hvor gik kvinderne hen, da de gik ud?*, s. 120-122.
3. Erindringer blev indsamlet via et praktikforløb i 2018 hos Museerne Helsingør, i forbindelse med min specialeafhandling *Performance af erindringer og kønnede erfaringer på værfter – en udfoldelse af den eksisterende værfthistorie* afleveret på RUC i 2021 og senest som led i forsknings- og formidlingsprojektet “Stemmer fra værfet” hen over sommeren 2021. I alt er der tale om 40 erindringer, indsamlet fra Helsingør Skibsværft, B & W, Nakskov Skibsværft, Lindø-værftet samt Holbæk Skibs- & Baadebyggeri.
4. Anette Warring, *Erindring og historiebrug – introduktion til et forskningsfelt*, i Temp. Tidsskrift for historie, Årgang 1 (2), Aug. 2011, s. 13.
5. Interview med Dorte 14.06.2021.
6. Kenno Pedersen et. al., 2004; Erik Eriksen, 1993.
7. Niels Bjørn Hansen, 2008; Ole Lange, 2001.
8. Torkil Adersen & Niels Jul Nielsen, *Sjak, mestre og skibsbyggeri*, 2005.
9. Kirsten Folke Harrits, 2008; Ellen Reichstein Rasmussen, 2002; Alfred Gynter Christensen, 2017 og 2018.
10. Magne Gunnar Økland og Richard Croucher, I *Labor History*, Bind 58, Nr. 3, 2016, s. 271-287; Bo Stråth, I *Scandinavian Journal of History*, Bind 8, Nr. 4, 1983, s. 261-291; Marina Cattaruzza, I *Archiv für Sozialgeschichte*, Bind. 20, Nr. 1, 1980, s. 325-355.
11. Kirby Ross, I *Journal of the Royal Nova Scotia Historical Society*, Bind 22, 2019; Hugh Murphy, I *American Neptune*, Bind 60, Nr. 2, 2000, s. 115-129; Agnieszka Graff, I *East European Politics & Societies*, Bind 33, Nr. 2, 2019, s. 472-496; Diane Simmons, I *Oregon Historical Quarterly*, Bind 119, Nr. 1, 2018, s. 96-119.
12. Brita Foged, 1975; Rosenbeck og Tinne Vammen, 1981; Anna-Birte Ravn, 1990.
13. Birthe Dalsgaard og Jytte Juul Jensen, 1979; Anne Brædder, 2010, I *Arbejderhistorie*, Bind 2010, Nr. 2, 2010, s. 47-65.
14. Hilda Rømer Christensen, *Historie, feminisme og poststrukturalisme*, i *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, Årgang 23, 1993.
15. Joan W. Scott, *Deconstructing Equality-versus-Difference: Or, the Uses of Poststructuralist Theory for Feminism*, i *Feminist Studies*, Bind 14, Nr. 1, 1988, s. 32-50.
16. Vibeke Kold, 1993, i *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, udg. af Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie, Årg. 23, s. 15-41; Vibeke Kold, 1995, I *Arbejderhistorie: tidsskrift for historie, kultur og politik*, nr. 2, s. 1-16; Anne Trine Larsen, 2006.
17. Ida Juul, 2010, I *Tidsskrift for Arbejdsliv*, Bind 12, Nr. 2, s. 54-70.
18. Nogle erindringer rummer flere kønnede erfaringer end andre, og derfor vil visse erindringer blive inddraget mere end andre. Jeg har valgt ikke at anonymisere de tidligere værftsansatte, fordi det fjerner autoritet fra dem. Her læner jeg mig op af begrebet “shared authority” inden for Oral History, se fx Michael Frischs bog *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral*, 1990.
19. Oral History er den ældste historiske metode, der går forud for det skrevne ord, men er samtidig en moderne meto-de, der gør brug af de nyeste teknologier. Se *Oral History Association*.
20. En analytisk behandling af arbejderhistoriske erindringsperspektiver er søgt i eksempelvis Kirsten Folke Harrits’ ph.d. afhandling *Så mange beretninger. Så mange spørgsmål: Arbejderes livshistoriske fortællinger som læreproces*, AU 2016.
21. Judith Butler, 2007/1990; Judith Butler, 1993.

22. Butler, 2007/1990, s. 24.
23. Butler, 1993, s. 7-8.
24. Butler, 2007/1990 s. 9.
25. Interview med Flemming 31.05.2021
26. Interview med Flemming 31.05.2021.
27. Amanda Jacobsen, 2021, s. 37.
28. Interview med Flemming 31.05.2021.
29. Anette Borchorst et. al., 1977, s. 131 og 133.
30. Amanda Jacobsen, 2021, s. 50.
31. Værftets Dag blev stiftet i 1974, og var en tilbagevendende tradition, hvor blandt værftets klubber og afdelinger konkurrerede mod hinanden i forskellige sportsgrene. Se Kenno Pedersen et. al., 2004, s. 133.
32. Interview med Flemming 31.05.2021.
33. Interview med Grethe 07.06.2021.
34. Se ordbetydningen på ordnet.dk.
35. Interview med Issabell 10.06.2021.
36. Anette Borchorst et. al., 1977, s. 131 og 133.
37. Kvinder dominerer over mænd i nogle underbrancher i jern- og metalindustriene fx i elektronikbrancherne. Se Anette Borchorst et. al., 1977, s. 133-134. At langt de fleste kvinder på værfterne i 1960-80'erne arbejdede i de administrative afdelinger, kan desuden ses i bogen "B & W portrætter: fortegnelse over bestyrelse, direktion, funktionærer og pensionister" fra 1966. Her fremgår kvindernes arbejde på Refshaleøen som enten "assistent", "korrespondent" og "sekretær". Kun en enkelt kvinde står som "møbelarkitekt" omkring år 1950.
38. Interview med Jørgen 01.07.2021
39. To protokoller, *Arbejderantal*, fra start 1950'erne og 1970 fra Helsingør Skibsværft afslører at rengøringsfaget var forbeholdt kvindekønnet.
40. Amanda Jacobsen, 2021, s. 45.
41. Ibid.
42. Interview med Dorte 14.06.2021.
43. Interview med Issabell 10.06.2021.
44. Interview med Irene 16.06.2021.
45. Interview med Jørgen 01.07.2021.
46. Ibid.
47. Amanda Jacobsen, 2021, s. 44.
48. Ibid. s 47.
49. Interview med Jørgen 01.07.2021.
50. Interview med Issabell 10.06.2021.
51. Interview med Dorte 14.06.2021.
52. Amanda Jacobsen, 2021, s. 35.
53. Ibid.
54. Interview med Irene 16.06.2021.
55. Interview med Issabell 10.06.2021.
56. Interview med Grethe 07.06.2021.
57. Udenlandsk arbejdskraft blev i 1960'erne og 1970'erne ansat bl.a. i danske værftsindustrier. Arbejderne kom fra lande som Pakistan, Jugoslavien og Tyrkiet, og de kaldtes også "fremmed- eller gæstearbejdere". Se immigrantmuseet.dk.

Abstract

Amanda Josefine Lohmann Jacobsen: *Gender at shipyards – gendered memories from male and female shipyard workers 1960-80*, 2022:1, pp. 28-50.

The focus of this article is how men and women remember their working life in Danish shipyards around 1960-80, based on collected memories from former shipyard workers. A lack of a thematic perspective on gender and memory appears in the existing shipyard research as well as in postmodern labor history research. This lack has been the reason for this examination, theoretically inspired by Judith Butler's performative understanding of gender. The article draws attention to the way the former male and female employees speak of and "do" their gendered experiences through masculine and feminine discourses in their memories in a time where the theme gender dominates the public debate on sexism in workplaces. Negotiations of gender in relation to language, social class, age, work area and sexuality emerges in the memories and intertwine with each other. Furthermore the present debate on gender and sexism in workplaces is reflected in memories of sexualized experiences or violations in the shipyards by both the male and female interviewees and it is discussed that certain gendered memories of pregnancy are affected by the specific research position due to age and gender. A future collection and examination of gendered memories from foreign shipyard workers that compares gendered memories due to the ethnic background of the workers could possibly reveal gender negotiations in relation to ethnicity.

Amanda Josefine Lohmann Jacobsen
Cand.mag./Kulturhistoriker fra RUC
Museumsinspektør i Nyere Tids Kulturhistorie
på Østsjællands Museum